

Богдан Прокопів,
старший викладач кафедри
кримінального права та процесу
Тернопільського національного
економічного університету

СПЕЦИФІКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ВИЩОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО СУДУ В УКРАЇНІ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Проаналізовано міжнародний досвід створення та функціонування антикорупційних судів, здійснено аналіз положень Закону України «Про Вищий антикорупційний суд». Висвітлено переваги та недоліки створення антикорупційних судів в Україні.

Ключові слова: корупція, суд, боротьба з корупцією, антикорупційний суд.

Прокопів Б.

Специфика функционирования высшего Антикоррупционного суда в Украине: международный опыт и украинские реалии

Проанализирован международный опыт создания и функционирования антикоррупционных судов, осуществлен анализ положений Закона Украины «О Высшем антикоррупционном суде», выделены преимущества и недостатки создания антикоррупционных судов в Украине.

Ключевые слова: коррупция, суд, борьба с коррупцией, антикоррупционный суд.

Prokopiv B.

Specificity of the functioning of the Supreme Anticorruption Court in Ukraine: international experience and Ukrainian realities

In this article, author analyzes the international experience of the creation and functioning of anti-corruption courts, the provisions of the Law of Ukraine «About the Highest Anticorruption Court» and advantages and disadvantages of creating anticorruption courts in Ukraine.

Keywords: corruption, court, fight against corruption, anticorruption court.

Постановка проблеми. Однією з найбільш поширених проблем в Україні на сьогоднішній день є корупція. Це явище набуло надто широкого поширення та проникло в усі сфери життєдіяльності суспільства, а згідно статистичних даних провідних міжнародних організацій, Україна належить до числа найбільш корумпованих країн Європи. Безумовно, це має негативний вплив на економічну і політичну ситуацію в країні та рівень життя населення.

Проблемі боротьби з корупцією присвячено ряд реформ, проведених керівництвом країни, присвячено велику кількість наукових праць. Однак, незважаючи на активні методи боротьби з корупцією та її всебічне дослідження, сьогодні ми не можемо говорити про успішні кроки на шляху подолання цього явища.

У зв'язку з євроінтеграційними реформами, в Україні створено ряд антикорупційних органів: Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Національне антикорупційне бюро та Національне агентство з питань запобігання корупції, але їх діяльність не відзначилася ефективними кроками.

7 червня 2018 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про Вищий антикорупційний Суд», який ініціює створення ще одного антикорупційного органу – Вищого антикорупційного суду. Необхідність його створення на даний час є досить дискусійним питанням, фактично суспільство поділилося на два табори: прихильників створення спеціалізованого суду та противників його формування.

Обидві сторони наводять вагомі аргументи на підтвердження своєї позиції, однак про доцільність створення ще одного антикорупційного органу можна буде говорити лише після його утворення та перших кроків у сфері боротьби з корупцією.

Аналіз наукових досліджень та публікацій. Проблемі корупції в Україні присвячена велика кількість наукових праць, зокрема таких науковців, як Д. І. Амінов, Ю. О. Бусол, М. І. Мельник, В. А. Тимошенко, М. І. Хавронюк та інші. Однак питання функціонування антикорупційного суду і досі залишається недостатньо вивченим на науковому рівні.

Це пояснюється тим, що лише кілька днів назад було підписано закон про його створення, а сама структура ще не функціонує. Однак існує необхідність теоретичних напрацювань з метою вивчення міжнародного досвіду та в подальшому покращення рівня функціонування суду.

Мета дослідження. Метою дослідження є аналіз міжнародного досвіду створення та функціонування антикорупційних судів, аналіз положень Закону України «Про Вищий антикорупційний суд», визначення переваг та недоліків його створення.

Виклад основного матеріалу. Поняття Вищого антикорупційного суду в Україні на сьогодні не є широко відомим. Однак у зв'язку із прийняттям Верховною Радою України Закону «Про вищий антикорупційний суд» від 7 червня 2018 року це поняття набуває резонансного значення для українського суспільства.

Згідно з зазначеним Законом. Вищий антикорупційний суд є постійно діючим вищим спеціалізованим судом у системі судоустрою України [1].

Поштовхом для створення Антикорупційного суду в Україні стали вимоги міжнародної світової спільноти та зокрема зобов'язання України перед ЄС.

На переконання Голови Антикорупційної ініціативи Європейського Союзу Е. Ткешелашвілі, основним принципом створення антикорупційних судів має бути прозорий і ретельний процес добору суддів із залученням громадськості та представників міжнародних партнерів України. Відсутність спеціалізованого антикорупційного суду зводить нанівець результативність двох новостворених антикорупційних органів – НАБУ та САП. Із десятків справ, які НАБУ передало до судів з початку 2016 року, вироки є лише за кількома [2].

Доцільність створення цього органу залишається під питанням, оскільки, аналізуючи міжнародний досвід існування антикорупційних судів, жоден з них не виправдав очікувань та не став тією ланкою антикорупційної системи країни, яка б стала визначальною у боротьбі з корупцією в межах держави.

Насамперед необхідно звернути увагу на те, що антикорупційні суди функціонують лише у 20 країнах світу, серед яких такі, як Афганістан, Бангладеш, Ботсвана, Бурунді, Камерун, Індонезія, Кенія, Непал, Пакистан, Палестина, Філіппіни, Сенегал, Уганда (тобто так звані країни «третього світу»).

Щодо досвіду європейських країн із створення таких судів, то вони функціонують лише у трьох країнах: Болгарії, Словаччині та Хорватії. Але у жодній провідній країні не створено і не передбачається створення такого органу, тому залишається відкритим питання доцільності створення такого суду на території України.

Задля кращого розуміння причин створення українського антикорупційного суду варто проаналізувати досвід країн, де така інституція функціонує.

У Болгарії існує розгалужена система антикорупційних органів. Як одна із структур спрямованих на боротьбу з корупцією та підвищення рівня довіри населення до державних органів було створено спеціалізований суд, специфіка діяльності якого полягає у розгляді злочинів, які скоєні організованими злочинними угрупованнями, до їх числа також відносяться злочини, пов'язані із корупційною діяльністю.

У Болгарії антикорупційний суд є універсальним паралельним судом, оскільки система антикорупційних судів включає як суд першої інстанції – Спеціалізований кримінальний суд, так і апеляційний суд – Апеляційний спеціалізований кримінальний суд. В якості касаційної інстанції виступає Верховний касаційний суд [6].

Створення антикорупційного суду одразу ж стало предметом критики з боку суддів та неурядових організацій. Зважаючи на те, що Болгарія є однією із найкорумпованіших країн Європи і відповідно на високий рівень корупції у цій країні і на сьогодні, то очевидним є висновок про те, що антикорупційний суд Болгарії не виправдав мети свого створення та не став каталізатором подолання корупції в країні.

Ще однією Європейською країною, яка ініціювала створення антикорупційного суду, є Словаччина. Закон про створення Антикорупційного суду у цій країні було ухвалено 2003 році, однак свою роботу суд розпочав тільки через два роки у 2005 році.

Причини, які стали поштовхом для створення такого суду ідентичні іншим країнам, – це прагнення зруйнувати зв'язки, що існували між суддями, адвокатами, прокурорами, іншими представниками державної влади та організованою злочинністю.

Антикорупційний суд Словаччини був сформований із нових суддів. Гарантією їх неупередженості при розгляді справ стала висока заробітна плата, особиста охорона та забезпечення захисту для їх сімей.

На початку своєї діяльності функціонування суду відзначалося позитивними результатами. Перші роки роботи суду, за словами громадян цієї країни, відзначилися акумулюванням спеціальних знань, розірванням деяких локальних злочинних зв'язків, успішним завершенням кількох корупційних справ.

Однак, в процесі свого функціонування Антикорупційний суд став дуже незручним для певного кола осіб. Його діяльність викликала незадоволення деяких політиків і суддів звичайних судів, які обґрунтовували своє незадоволення дискримінацією щодо них (у суддів антикорупційного суду заробітна плата була значно вищою ніж у суддів загальної юрисдикції).

Наслідком цього незадоволення деяких верств населення стало конституційне оскарження, результатом якого стало скасування у 2009 році закону про спеціалізований антикорупційний суд.

Щодо антикорупційного досвіду Хорватії, то основою системи протидії корупції у цій країні є Управління з протидії корупції та організований злочинності (Ured za suzbijanje korupcije i organiziranog kriminaliteta, USKOK).

У 2009 році було створено Судові відділи з питань провадження у кримінальних справах, віднесених до компетенції УСКОК. Діяльність Судових відділів з питань провадження у кримінальних справах регулюється: Законом «Про протидію корупції та організований злочинності»; Кримінальним кодексом; Кримінальним процесуальним кодексом.

Відповідно до ст. 32 Закону «Про протидію корупції та організований злочинності» Судові відділи з питань провадження у кримінальних справах, віднесених до компетенції УСКОК, створені в окружних та муніципальних судах Осієку, Рієки, Спліту та Загребу.

Судді відділів призначаються головою суду на щорічній основі після винесення відповідного рішення радою суду. Так само, як і в Словаччині, у Хорватії спеціалізований антикорупційний суд має первісну юрисдикцію над справами про корупцію, а апеляційні скарги розглядаються у верховному суді [6].

Отож, з вищезазначеного можна зробити висновок про те, що антикорупційні суди не зарекомендували себе як дієвий інструмент боротьби з корупцією. Про це свідчить і відсутність таких органів у провідних європейських країнах (Німеччина, Франція, Великобританія).

В Україні кількість противників чисельно перевищує кількість прихильників створення антикорупційного суду. На сьогодні неможливо точно передбачити чи стане такий орган дієвим та виправдає мету свого утворення.

Антикорупційний суд має стати кінцевою ланкою у ланцюгу новостворених антикорупційних органів, яка зможе забезпечити невідворотність покарання для корупціонерів. Тільки невідворотність покарання та справедливі санкції за порушення кримінального законодавства матимуть реальний ефект на зниження рівня корупції в Україні. А також на реальне зменшення корумпованості державного сектору, що у свою чергу забезпечить зростання реального сектору економіки [7].

При створенні будь-якого органу, в тому числі і антикорупційного суду, важливим є визначення засад його функціонування.

Однією із визначальних засад діяльності антикорупційного суду насамперед має бути обов'язкова можливість розгляду справ щодо антикорупційних злочинів у трьох інстанціях, при цьому включаючи можливість оскаржити рішення у четвертій інстанції, адже оскарження судового рішення є конституційним правом громадян, незалежно від виду злочину, у вчиненні якого вони обвинувачуються.

З вищенаведеного випливає, що в ідеалі у новоствореному антикорупційному суді порядок оскарження рішень суду щодо корупційних злочинів має бути таким, як і порядок оскарження щодо інших злочинів (вбивство чи крадіжка), однак у Законі України «Про Вищий антикорупційний суд» про це не йдеться.

Ще одним важливим критерієм є процедура призначення осіб на посаду судді антикорупційного суду. Відбір кандидатів повинен будуватися на засадах прозорості та чесності. Кандидати повинні мати значний юридичний стаж, бути досвідченими фахівцями в галузі права та користуватися довірою у громадян та суспільства.

Важливо врахувати той факт, антикорупційний суд – це не замкнена система, яка складається лише з двох ланок (НАБУ – Антикорупційний суд). Для забезпечення принципу рівноправності та змагальності сторін необхідно забезпечувати рівні умови участі у судовому процесі як для антикорупційного прокурора так і для захисника.

Задля забезпечення ефективності свого функціонування антикорупційний суд повинен керуватися практикою Верховного Суду. Єдність судової практики має позитивно вплинути на антикорупційну систему правосуддя. Про це свідчить досвід провідних країн світу (США, країни Західної Європи).

Заступник голови Комітету ВР України з питань правової політики та правосуддя Сергій Алексєєв вважає, що формування складу суду, має відбуватися на рівних умовах і щодо суддів судів загальної юрисдикції і щодо суддів Антикорупційного суду України. Він вважає, що в Україні не слід створювати «елітні» суди та ставити одних суддів вище за інших. Не може один суд формуватися більш прозоро, а інший – навпаки. Формування будь-якого суду має здійснюватися на єдиних засадах: об'єктивності, неупередженості, прозорості. За його словами не існує об'єктивного обґрунтування чому формування антикорупційного суду може якісно вирізнятися від формування інших судів [4].

Для кращого розуміння доцільності створення Вищого Антикорупційного суду наведемо переваги та недоліки його створення.

Однією з основних переваг створення антикорупційного суду є те, що такі суди фактично будуть працювати лише на один орган, а саме - Національне Антикорупційне бюро України (НАБУ). Позитив тут у тому, що це має значно пришвидшити строки розгляду корупційних справ.

Наявність 70-ти суддів в одній інстанції – Вищому антикорупційному суді забезпечить ефективний і швидкий розгляд таких процесуальних питань як взяття під варту та арешт майна, а виділення Апеляційної Палати Вищого антикорупційного суду пришвидшить строки розгляду апеляційних справ, зекономить час та кошти та розвантажить суди загальної юрисдикції.

Деякі експерти виділяють значною перевагою те, що при розробці законопроекту про створення Антикорупційного суду брали участь міжнародні експерти, на їх думку, це забезпечить прозорість розгляду справ та функціонування суду загалом.

Серед недоліків недавно створеного Вищого Антикорупційного суду виділяємо такі: найперше, і, напевно, найважливіше – це незначна кількість справ, які підпадають під юрисдикцію Національного антикорупційного бюро України, що говорить про недоречність та недоцільність створення окремого суду для їх розгляду.

Ще одним недоліком є те, що вимоги до кандидатів на посаду судді антикорупційного суду є настільки жорсткими та завищеними, що насправді буде важко знайти в Україні людей, які будуть відповідати цим вимогам.

Третя причина недоцільності формування Вищого антикорупційного суду є те, що обрання суддів буде здійснюватися так само, як і обрання суддів Верховного суду.

В ідеалі, замість Громадської ради доброчесності в процесі добору суддів антикорупційного суду повинна брати участь Громадська рада міжнародних експертів, однак згідно чинного закону, її висновки будуть мати лише рекомендаційний характер.

Не менш важливою є проблема досить тривалих термінів зі створення антикорупційного суду, які передбачає закон.

Висновки. Проаналізувавши міжнародний досвід діяльності антикорупційних судів можна дійти висновку, що ця структура не прижилася та не дала очікуваних ефективних результатів в жодній європейській країні. На сьогодні в Україні прийнято закон, який регулює порядок створення та діяльність Вищого Антикорупційного суду. Однак питання доцільності та необхідності його створення і досі залишається відкритим. Хоча думки громадськості розділилися на «за» і «проти», все ж таки переконливих аргументів на підтримку ініціативи створення такого інституту ще не знайшлося.

Серед політичних експертів та фахівців у галузі права думки щодо створення цього органу розділилися, однак більшість все ж таки висловлює своє невдоволення створенням Антикорупційного суду та не вірить у ефективність його діяльності.

Якразим прикладом можуть слугувати інші антикорупційні органи (Спеціалізована антикорупційна прокуратура, Національне агентство з питань запобігання корупції, Національне антикорупційне бюро України), які на сьогодні не продемонстрували очікуваних результатів, – корупція і надалі залишається найбільш актуальною проблемою українського суспільства.

Перспективи подальших наукових розвідок. Подальші дослідження будуть присвячені аналізу діяльності Антикорупційного суду, визначення шляхів для підвищення ефективності його функціонування, а також вдосконалення чинного законодавства в антикорупційній сфері.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про вищий антикорупційний суд» № 2447-VIII від 07.06.2018 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2447-19>.
2. Довга дорога до антикорупційних судів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nv.ua/ukr/opinion/kshelashvili/dovga-doroga-do-antikoruptionsijnih-sudiv1323280.html>. – Назва з екрана.
3. Євсєєв О. Антикорупційні суди: світовий досвід [Електронний ресурс] / О. Євсєєв // Новое время – Режим доступу : http://nv.ua/ukr/opinion/evseev_o/antikoruptionsijni-sudi-svitovij-dosvid614776.html.
4. Желтухін Є. Особливий антикорупційний: монополізація правосуддя? / Є. Желтухін Електронний ресурс. – Режим доступу : http://alekseev.com.ua/wp-content/uploads/2017/02/Osoblivij-antikoruptionsijnij-monopolizacija-pravosudдя_-Юридична Газета.pdf.
5. Ситник А. С. Без антикорупційного суду реформи не буде [Електронний ресурс] / А.С. Ситник // Українська правда. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2017/09/27/7156498/>.

6. *Створення та діяльність антикорупційних судів у Болгарії, Словаччині та Хорватії* Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29287.pdf>.
7. *Чому важливі антикорупційні суди.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://biz.nv.ua/ukr/experts/kostetskyu_m/chomu-ekonomichno-vazhlyvo-mati-antikoruptsijni-sudi-2008723.html.

References

1. *Zakon Ukrainy Pro vyshchyy antykoruptsiynyy sud: pryiniaty 7 chervnya 2018 roku № 2447-VIII* [Law of Ukraine about the Supreme Anti-Corruption Court from June 7 2018, № 2447-VIII] [in Ukrainian].
2. *Dovha doroha do antykoruptsiynykh sudiv* [A long way to anti-corruption courts]. nv.ua/ukr/opinion/ Retrieved from <http://http://nv.ua/ukr/opinion/> [in Ukrainian].
3. *Yevsyeyev O. Antykoruptsiyni sudy: svitovyy dosvid* [Anticorruption courts: world experience] nv.ua/ukr/opinion/evseev_o/antikoruptsijni-sudi-svitovij-dosvid614776.html [in Ukrainian].
4. *Zheltukhin Yehor. Osoblyvy antykoruptsiynyy: monopolizatsiya pravosuddya?* [Special anti-corruption: monopolization of justice?]. Retrived from <http://alekseev.com.ua/wp-content/uploads/2017/02> [in Ukrainian].
5. *Sytnyk A.S. Bez antykoruptsiynoho sudu reformy ne bude* [No anti-corruption court will not reform]. *Ukrayinska pravda - Ukrainian Pravda*. Retrived from <http://www.pravda.com.ua/news/2017/09/27/7156498/> [in Ukrainian].
6. *Stvorennya ta diyal'nist' antykoruptsiynykh sudiv u Bolhariyi, Slovachchini ta Khorvatiyi* Informatsiyna dovidka, pidhotovlena Yevropeys'kym informatsiyno-doslidnyts'kym tsentrom na zapyt narodnoho deputata Ukrainy [Creation and activities of anti-corruption courts in Bulgaria, Slovakia and Croatia. Information note prepared by the European Information Center on request of the people's deputy of Ukraine]. <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29287.pdf> [in Ukrainian].
7. *Чому важливі антикорупційні суди?* [Why are anti-corruption courts important?]. Retrived from https://biz.nv.ua/ukr/experts/kostetskyu_m/chomu-ekonomichno-vazhlyvo-mati-antikoruptsijni-sudi-2008723.html [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 21.06.2018.